

O'ZBEK VA INGLIZ TILLARIDA NUTQ FE'LLARINING
FUNKSIONAL-KOGNITIV TADQIQI

f.f.d (DSc), dotsent **Gadoyeva M.I.**
Saitqulova Charos Bahromjon qizi
BuxDU magistranti
2- bosqich 10-INL-21 guruh
c.b.saitqulova@buxdu.uz

Annotatsiya: Ushbu maqolada ingliz va o'zbek tillaridagi nutq fe'llarining funksional va kognitiv jihatdan o'rganilishi ko'rib chiqiladi va mashhur yozuvchi, olimlarning bunday fe'llar ustida olib borgan ishlaridagi xulosalari, inson hayotidagi o'rni, ahamiyati keltirib o'tilgan. Ingliz va o'zbek tillaridagi fe'llarni qiyoslab o'rganganimizda, ular o'rtasidagi farq va o'xshashliklarni aniqlanadi.

Kalit so'zlar: kognitiv, funksional, leksik ma'nosi, grammatika, qiyoslash, domen, yadroviy

Abstract: Maqolaning dolzarbligi shundan iboratki, biz nutq fe'llarini kognitiv tahlil qilishga uringan. Kognitiv yondashuv mazkur sinf fe'llarini nutq faoliyati bilan bog'liq xolda ko'rib chiqish imkonini beradi, chunki ular aloqa faoliyatini tashkil etadi. Insonning eng muhim faoliyati sifatida nutq faoliyati muayyan vazifalarni bajaradi. Og'zaki muloqot asosiy vazifalariga konseptuallashtirish va kategoriyalashtirishdan o'tadigan nutqiy-aqliy jarayonda axborot uzatish va suhbatdoshingizning niyat o'tkazishi, ya'ni intensionallik, kiradi

Nutq fe'llari tilning asosiy vazifalari bilan chambarchas bog'liq. Kognitiv yondashuv qo'llanilganda ular og'zaki muloqot dinamikasida ko'rib chiqiladi. Ular tilning kommunikativ vazifasini to'liq amalga oshiradi.

Tilning aloqa vazifasi bevosita muloqot minimal birligida, ya'ni nutqiy aktda (bo'lakda), o'z namoyonini topadi. Nutq faoliyati jarayonida nutq aktlari vujudga keladi. Nutq aktlari kommunikativ intensiyalar (fikrlarini, xohish-istagini uzatuvchi vosita) va ularning bazasining asosi sifatida qabul qilinadi. Nutq belgilari gapirmoq domenining (tushunchasining) keng funkcionalsemantikasini tashkil etadi. Uning yadroviy komponentlari sifatida *gapirmoq/aytmoq / to tell/to say* nutq fe'llari deb topiladi, chunki ular mazkur domenning (maydonning) funksional-kognitiv mazmunining asosiy komponentlarini o'z ichiga qamragan.

Tadqiqot uslubiy asosi sifatida tilning umumiy va asosiy ta'riflari va uning inson faoliyatidagi kommunikativ vazifalari, tilning aloqa vositasi va inson bilimni shakllantirish vositasi, tilning faoliyatlilik aspekti va tilning tushunchaviy va olamning lisoniy manzarasi, hamda tilning antropotsentrizmi nisbati haqidagi fundamental g'oyalar xizmat qildi. Bu esa asosiy o'rganish uslubi sifatida kognitiv tamoyilini qo'llashni talab etadi. Chunki til kategoriyalarining muayyan bilim qatlamlarini aks etish xususiyati mavjudligi asos bo'ladi. Qo'yilgan vazifalar bajarish maqsadiga erishish uchun o'zbek va ingliz tillarida nutq fe'llarining funksional-kognitiv jihatlarini ta'riflashga yordam beruvchi tasvirlash, kognitiv va qiyosiy metodlar, lingvistik taxlili ishlatildi.

Kognitiv yondashuv qo'llanilganda ular og'zaki muloqot dinamikasida ko'rib chiqiladi. Ular tilning kommunikativ vazifasini to'liq amalga oshiradi. Tilning aloqa vazifasi bevosita muloqot minimal birligida, ya'ni nutqiy aktda (bo'lakda), o'z namoyonini topadi. Nutq faoliyati jarayonida nutq aktlari vujudga keladi. Nutq aktlari kommunikativ intensiyalar (fikrlarini, xohish-istagini uzatuvchi vosita) va ularning bazasining asosi sifatida qabul qilinadi. Nutq belgilari gapirmoq domenining

(tushunchasining) keng funksional semantikasini tashkil etadi. Uning yadroviiy komponentlari sifatida *gapirmoq/ aytmoq / to tell/ to say* nutq feʼllari deb topiladi, chunki ular mazkur domenning (maydonning) funksional-kognitiv mazmunining asosiy komponentlarini oʻz ichiga qamragan.

Tadqiqot uslubiy asosi sifatida tilning umumiy va asosiy taʼriflari va uning inson faoliyatidagi kommunikativ vazifalari, tilning aloqa vositasi va inson bilimini shakllantirish vositasi, tilning faoliyatlilik aspekti va tilning tushunchaviy va olamning lisoniy manzarasi, hamda tilning antropotsentrizmi nisbati haqidagi fundamental gʻoyalar xizmat qildi. Bu esa asosiy oʻrganish uslubi sifatida kognitiv tamoyilini qoʻllashni talab etadi. Chunki til kategoriyalarining muayan bilim qatlamlarini aks etish xususiyati mavjudligi asos boʻladi. Qoʻyilgan vazifalar bajarish maqsadiga erishish uchun oʻzbek va ingliz tillarida nutq feʼllarining funksional-kognitiv jixatlarini taʼriflashga yordam beruvchi tasvirlash, kognitiv va qiyosiy metodlar, lingvistik taxlili ishlatildi.

Kognitiv yondashuv qoʻllanilganda ular ogʻzaki muloqot dinamikasida koʻrib chiqiladi. Ular tilning kommunikativ vazifasini toʻliq amalga oshiradi. Tilning aloqa vazifasi bevosita muloqot minimal birligida, yaʼni nutqiy aktda (boʻlakda), oʻz namoyonini topadi. Nutq faoliyati jarayonida nutq aktlari vujudga keladi. Nutq aktlari kommunikativ intensiyalar (fikrlarini, xohish-istagini uzatuvchi vosita) va ularning bazasining asosi sifatida qabul qilinadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI (REFERENCES)

1. Vigotskiy J.I.C. Мышление и речь. М.: -ИЛ, 1996.-416 с. 2. Slama-Cazacu T. The development of the communication function of speech. «XVIII International Congress of Psychology. Symp.31».M.,1966.
2. Kodirova Kholida Khayriddin kizi. (2022). The Analysis of Illocutionary Acts in Adventures of Tom Sawyer by Mark Twain. *Miasto Przyszłości*, 28, 324–328. <http://miastoprzyszlosci.com.pl/index.php/mp/article/view/648>
4. KODIROVA, H. (2021). SPEECH ACT ANALYSIS OF TELEGRAM MESSAGES ON CORONAVIRUS: SOCIAL MEDIA AND FAKE NEWS IN UZBEKISTAN. <https://repo.journalnx.com/index.php/nx/article/download/3861/3703/7475>
1. Nargiza Bobojonova Jumaniyozovna. (2022). Categorization in Modern Linguistics. *Miasto Przyszłości*, 28, 351–356. <http://miastoprzyszlosci.com.pl/index.php/mp/article/view/653>
2. Nazarova Navbahor Ahrorovna. (2022). SEMANTIC PROPERTIES OF ANTHROPONYMS. *Indonesian Journal of Innovation Studies*, 18. <https://doi.org/10.21070/ijins.v18i.626> <https://ijins.umsida.ac.id/index.php/ijins/article/view/626>
3. Okil Safarovich Aliev, & Zubaydullo Izomovich Rasulov. (2021). CONCEPTUAL PROBLEMS OF SYNCHRONIC TRANSLATION. *JournalNX - A Multidisciplinary Peer Reviewed Journal*, 123–125. <https://repo.journalnx.com/index.php/nx/article/view/1165>.
4. Rasulov, Z. (2022). INFORMATION FORMING TOOLS (FACTORS) IN THE STRUCTURE OF DISCOURSE. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.Uz)*, 15(15). извлечено от http://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/6981ю
5. Saidova Mukhayyo Umedilloevna, & Rasulova Nigina Alisherovna. (2022). LEXICOGRAPHIC ANALYSIS OF THE ROUTLEDGE DICTIONARY OF LITERARY TERMS BY PETER CHILDS AND ROGER FOWLER. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 10(4), 672–675. Retrieved from <https://giirj.com/index.php/giirj/article/view/2308>

INTEGRATION OF PRAGMALINGUISTICS, FUNCTIONAL TRANSLATION STUDIES AND LANGUAGE TEACHING PROCESSES

6. Ubaydullayeva Muattar O'rinbekovna. (2022). INGLIZ TILIDA FRAZEOLOGIK BIRLIKLARNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI . Journal of New Century Innovations, 15(1), 73–80. Retrieved from <http://www.newjournal.org/index.php/new/article/view/593>
7. Zarnigor, D. (2021). Phytonymic comparison as a means to create image in poetry. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 11(9), 693-698. <https://www.indianjournals.com/ijor.aspx?target=ijor:aca&volume=11&issue=9&article=118>.
8. Makhmudovich, T. M. ., & O'rinbekovna, U. M. . (2022). COMPARATIVE ANALYSIS OF SOMATIC PHRASEOLOGY IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES. IJTIMOYIY FANLARDA INNOVASIYA ONLAYN ILMIY JURNALI, 46–49. <http://sciencebox.uz/index.php/jis/article/view/1154>
9. Tursunov Mirzo Makhmudovich, & Akhmedova Gulmira Okhunjonovna. (2022). Analysis of Conceptual Metaphors Used in British Politicians' Speeches. Eurasian Research Bulletin, 7, 43–48. <https://geniusjournals.org/index.php/erb/article/view/1015>
10. Saidova, M. U. The problem of studying literary terms on figurative language. https://scholar.google.com/scholar?hl=ru&as_sdt=0,5&cluster=9219256601546054307
11. Саидова, Мухайё. "Inglizcha poetik terminlarning o'zbek tilida berilishida shakl va mazmun munosabati." ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz) 13.13 (2022). https://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/6714
12. Саидова, М. (2021). THE CONCISE OXFORD DICTIONARY OF LITERARY TERMS. ЛУЕАТИДАГИ ДРАМА АДАБИЙ ТУРИГА ХОС ТЕРМИНЛАРИНИНГ МАЗМУНИЙ ТАДЛИЛИ//ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 8(8). https://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/4453